

NEOBJAVLJENI RUKOPIS MOŠĆENIČKOG ZAKONA

Lujko Margetić

Autor objavljuje rukopis Mošćeničkog zakona koji obuhvaća samo osnovni tekst zakona iz 1501. godine, a pohranjen je u Hrvatskom državnom arhivu, fond Isusovački kolegij Rijeka, 53, fasc. 20, 129-131. Autor dokazuje da je taj rukopis stariji od dosada objavljenoga riječkog rukopisa. Rukopis sadrži tekst koji se umnogome razlikuje od dosad objavljenoga, pa autor nakon raščlambe dolazi do zaključka da dosad objavljeni riječki rukopis u svom osnovnom dijelu iz 1501. godine ne daje točnu sliku društvene i pravne situacije u Mošćenicama u to doba, nego, zbog brisanja najvažnijih dijelova, onu do koje je došlo tek poslije 1661. godine, kada su ponovo uredeni odnosi općinara prema feudalnom gospodarstvu (Isusovačkom kolegiju) i državnoj austrijskoj vlasti u Grazu.

I. UVODNA STUDIJA

1. Mošćenički je zakon objavljen pet puta:

- N. Žic u IX. programu c.k. Velike gimnazije u Pazinu, školska godina 1911/1912, Pazin 1912.
- R. Strohal, Mošćenički statut, Südslavische Revue, Zagreb 1912.
- K. Kadlec, Mošćenički statut, Rozpravy česke akad., Praha 1914, Trida I, číslo 53.
- A. Šepić, Zakon kaštela Mošćenica, Rad JAZU 315, Zagreb 1957, 245-267.
- Đ. Milović, Mošćenički statut iz 1637. godine, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu 23, Sarajevo 1975. str. 113-140.

Za znanstvenu upotrebu najprikladnija su izdanja Šepića i Milovića.

Rukopis na kojem se temelje sva ta izdanja nalazi se u Državnom arhivu u Rijeci u zbirci Statuti općina (K-3). Nazivat ćemo ga "riječki". U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R-5181 čuva se i prijepis toga rukopisa, kojeg je načinio J. Volčić sredinom XIX. stoljeća.

Koristan je zato što je Volčić uspio pročitati neke dijelove rukopisa koji su kasnije postali nečitki.

Međutim, u Hrvatskom državnom arhivu, u fondu Isusovački kolegij, Rijeka, 53, fasc. 20, 129-131 nalazi se još jedan prijepis Mošćeničkog statuta (nazvat ćemo ga "zagrebački") i to samo njegova najstarijeg dijela. Prema riječkom rukopisu proizlazi da su u Mošćeničkom statutu popisani zakoni od 1501. godine dalje: "ki su overševani od let 1501." Zagrebački rukopis ima godinu 1510: "ki su overševani od let 1510."

2. Šepić je ustvrdio da se čitav tekst Mošćeničkog statuta može razdijeliti u tri dijela: na prvu redakciju "od godine 1501. do 10. travnja 1627.", na dio od god. 1637. do god. 1690. i konačno dodatak iz 1743. god., pa se i iz riječkoga i iz zagrebačkog teksta može sigurno zaključiti da je osnovni tekst sastavljen još 1501. ili 1510. god. Kada se je 1627. godine pripremao tekst Mošćeničkog statuta, onda je sastavljač najprije napisao uvodni dio ("Ovo su knjige od zakoni kaštela Mošćenice" do "Pisano od mene Staniše Negovetićem"), zatim slijedi osnovni tekst iz 1501. odnosno 1510. (dalje do kraja zagrebačkoga rukopisa), pa nakon toga dolazi 1627. god. pridodani tekst s novim početkom:

Va ime Božje i Devi Marije. Amen. Budući bil prepisan i rekopijan ovi zdola pisani štatut od grada Mošćenice, a to od jedne kvaderni stare, ka je bila sakrivana pred benetacku vojsku, zlo tratana, ale tarmana, ki štatuti ima puk poslušat za overšit ga.

Očito je da je notar Staniša Negovetić osnovnom tekstu pridodao razne odluke koje su bile izvan staroga Mošćeničkog statuta i to tako da je počeo od godine 1510, a onda nastavio s prepisivanjem svih odredaba koje je našao razasute u općinskim spisima, i to ovim redoslijedom po godinama: 1510. (veći dio odredaba, koje su očito pridodane odmah nakon donošenja Statuta, pa su možda čak bile napisane u istoj "kvaderni"), 1550, 1570. (2 odredbe), 1590, 1510, 1470, 1472, 1525. (veći broj odredaba), 1528. (3 odredbe), 1529. (2 odredbe), 1530, 1533, 1538, 1542, 1543. (2 odredbe), 1544, 1546, 1547, 1551, 1552. (veći broj odredaba), 1383. (dvije odredbe), 1554, 1561. (dvije odredbe), 1574, 1603. (veći broj odredaba).

3. Glavna je korist zagrebačkog rukopisa Mošćeničkog statuta nesumnjivo u onom dijelu koji govori o obvezama općinara prema feudalnom gospodaru, jer je taj dio u riječkom rukopisu dijelom ispušten, a dijelom nečitak, pa su ga izdavači popunjavali kako su najbolje znali.

Prema riječkom rukopisu obveze općinara prema feudalnom gospodaru sastojale su se od:

- 1) desetine žita i ostalih plodina, vina, sitne stoke i pčela,
- 2) nošenja pisama,
- 3) paljenja hrpa drvla (kopi žgat).

Zagrebački rukopis sadržava mnogo više obveza:

- 1) desetina žita, ostalih plodina, vina, sitne stoke i pčela,
- 2) 32 stara zobi (ovsa),
- 3) 8 "koraka" tj. 4 m³ ogrijevna drva¹ – nasijeći i dopremiti u grad,
- 4) osnovni porez, nazvan "marke" u visini od 224 libre,
- 5) nositi listove,
- 6) pokositi i spremiti sijeno s jedne sjenokoše,
- 7) na tri dolaska feudalnog gospodara pripremiti mu ručak ili večeru (obrok),
- 8) predati kožu ubijenog vuka ili glavu ubijenog medvjeda,
- 9) paljenje hrpe drvla (kopi žgat).

Te i slične obveze poznate su i iz susjednih pravnih područja,² ali na području od Rijeke do Brseča nisu pribilježene tako podrobno ni u jednom popisu obveza.³ Nešto donekle slično nalazi se samo u popisu obveza Lovrana u Urbaru pazinske grofovije iz 1498. godine.⁴ Kako je više nego vjerojatno da su približno slične obveze postojale na cjelokupnom području od Rijeke do Brseča, zagrebački rukopis otvara posve novi uvid u obveze stanovništva tog područja prema feudalnom gospodaru.

Od svih tih obveza najveću pažnju privlači obveza davanja pod nazivom "marke". Ona je označena u paušalnom iznosu od 224 libre. U tzv. Riječkom urbaru iz 1400. god. za Rijeku, Kastav, Veprinac i Mošćenice⁵ još uvijek nije utvrđen fiksni iznos za štivru (*Stewer*), već se obveza plaća "nach des herrn Gnaden", tj. po milosti gospodara, što dakako ne znači da ona nije bila utvrđena nekim običajnopравnim granicama. Za Lovran je propisano: "Item Stewer XXVIII marks".⁶ tj. "Dalje, štivra 28 maraka šilinga". Prema Kastav-

---

¹ Prema Z. Herkovu, *Mjere hrvatskog primorja*, Rijeka 1971, str. 107. Riječka mjera za ogrijevno drvo *passo*, tj. paš, obuhvaćala je nešto preko 0,5 m³.

² npr. na Grobniku. Vidi L. Margetić, "Ugovori Petra Zrinjskoga s Grobničanima i Bakranima od 1642. godine i njihova dopuna iz 1686. godine." *Vjesnik Histojskih arhiva u Rječi i Pazinu* (dalje VHARP) XXII, Pazin-Rijeka 1978, 121 i d.

³ Osim statuta (zakona) u obzir dolazi tzv. Riječki urbar iz 1400. god. Njegov tekst vidi u: D. Klen, "Riječki urbar (1390.-1405.)", *VHARP* XX, Rijeka 1977, 151-163.

⁴ D. Klen, "Urbar Pazinske grofovije (1498.)", *VHARP* XIV, Rijeka 1970, 81-84.

⁵ Vidi bilj. 4.

⁶ Klen, n. d. (bilj. 5), 84.

skom zakonu (statutu) jedna se marka obračunavala s 8 libara, što znači da je u Lovranu obveza za štivru izražena u librama iznosila 224 tj. točno onoliko, koliko prema zagrebačkom rukopisu i u Mošćenicama. To doista ne može biti slučaj. U Veprincu je u XVI. stoljeću štivra iznosila 174 libre.⁷ Ekonomska snaga Kastva vidi se iz toga što je prema Kastavskom zakonu štivra iznosila 100 maraka (800 libara). To je usporedivo s Grobnikom, za koji znamo da je početkom XVI. stoljeća osnovna obveza iznosila 1000 libara.⁸ S obzirom na vrlo mali opseg riječkog distrikta, štivra je u Rijeci morala biti mnogo manja čak i od one u Veprincu i Mošćenicama. Riječka je štivra, "marka" bila toliko beznačajan prihod u odnosu na prihode feudalaca iz Rijeke na osnovi pomorske i kontinentalne trgovine, da se je feudalac mogao nje lako odreći, što je doista i učinio 27. svibnja 1444.⁹ Razumno je pretpostaviti da je za tako mali distrikt Rijeka plaćala najviše polovicu one štivre, koja se plaćala u Mošćenicama odnosno Veprincu, dakle oko 13 maraka, tj. oko 104 libre.

4. Zagrebački rukopis sadrži i obveze feudalaca prema Mošćenicama, koje su također u riječkom rukopisu ispuštene:

1) suditi na tri sudska ročišta godišnje (općina se obvezuje da će mu se odužiti s tri obroka).

2) novčana naknada za neke činidbe stanovništva:

- 8 močeniga¹⁰ za 4 m³ ogrjevnog drva),
- 2 libre (za pokošeno i dopremljeno sijeno),
- 6 libara (za svaku vučju kožu).

I u većini se ostalih obveza općinara može utvrditi povezanost činidbe i protučinidbe: desetina od žita, vina itd. odgovara zakupnini za obradivu zemlju (unutrašnje zemlje) koju je feudalac, vlasnik s ovlaštenjima koja su konsilijatori (komentatori, postglosatori) nazvali *dominium directum*, dao obrađivaču (kmetu) kao vlasniku s *dominium utile*; štivri od 28 libara odgovara zakupnina za tzv. vanjska zemljišta, na kojima se odobrava općinarima

---

⁷ M. Jasinski, "Zakoni grada Veprinca", *Zbornik znanstvenih razprav*, V, Ljubljana 1926, 44.

⁸ E. Laszowski, "Urbar vinodolskih imanja knezova Zrinskih", *Vjesnik kr. brv.-slav.-dalm. Zemaljskog arhiva*, XVII, Zagreb 1915, 83.

⁹ S. Gigante, *Libri del cancelliere*, vol. I, Fiume 1912, 365.

¹⁰ Jedan močenig imao je u vrijeme pisanja osnovnog teksta Mošćeničkog zakona vrijednost jedne libre. Vidi Z. Herkov, *Grada za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske*, II, Zagreb 1956, 164. Odredba je ujedno dokaz da se u nas taj novac nije nazivao samo "mučenig" kako se to u literaturi navodi (npr. V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, Zagreb 1908-1922, 688), nego i "močenig".

napasati stoku i davati ih uz naplatu na povremenu upotrebu osobama koje nisu općinari; 32 stara zobi vjerojatno su paušalizirana naknada za zemljište na kojem se nalazi kmetova kuća, dvorište i vrt;¹¹ nošenje pisama i "ugljenarenje" (kopi žgat) neka je vrsta besplatnog rada,¹² kojim feudalac sebi osigurava neke usluge; obveza predati vučju kožu i medvjedovu glavu¹³ odgovara činjenici da je feudalac ostao vlasnik vanjskih zemljišta.

Zagrebački rukopis Mošćeničkog zakona odražava daleko bolje od riječkoga ugovorni značaj odnosa feudalca i stanovnika. To se vidi i iz uvodnih riječi ("za mirneje živjet kmeti z gospodum"), a i iz riječi "pat" koja se pojavljuje pri utvrđivanju nekih obveza. Ipak, čini se da "pat" ima u zagrebačkom rukopisu nešto uže značenje. On se spominje samo kod paušalnog podavanja 32 stara ovsu i 8 paša drva. Iz toga bi slijedilo da je uz stari, glavni ugovor o odnosima feudalca i stanovnika, feudalac kasnije sklopio s općinarima posebni ugovor kojim su neka podavanja paušalizirana, pa se taj novi ugovor nazivao "pat". I u Vinodolu se za utvrđivanje nekog odnosa upotrebljavala riječ "patanati".¹⁴ Dapače, više je nego vjerojatno da su se takvim specijalnim ugovorima postupno mijenjale postojeće obveze stanovništva, i to ne samo u Mošćenicama, nego i drugdje.¹⁵ Ugovaranjem se u pravilu individualne obveze pretvaralo u skupne, za koje su odgovarali općina i župan. Takva je nova paušalizirana obveza bila prihvatljiva za feudalca, jer se nije morao natezati s utvrđivanjem obveze svakog pojedinog općinara, što je uglavnom dugo trajalo, bilo skupo i, što je možda čak najvažnije, stvaralo snažan neprijateljski naboj kod svakog općinara. I samim je općinarima takvo plaćanje odgovaralo iz više razloga.

Da su takvi "pati" bili česti u Mošćenicama, vidi se iz popisa obveza prema tzv. Riječkom urbaru iz 1400. godine.¹⁶ Tada su utvrđene ove obveze:

1) individualne

- a) godišnje 14 šilinga po ognjištu
- b) desetina od priploda, žita i vina
- c) 2 starića zobi

---

¹¹ Drugdje su se najčešće davala jaja i kokoši, ali nerijetko i neka druga naturalna podavanja.

¹² Drugdje je besplatan rad kmetova jače korišten, a ponegdje je bio (npr. kod nas u Medimurju) vrlo velik.

¹³ Riječ je o prežitku tzv. regalija.

¹⁴ Đ. Šurmin, Hrvatski spomenici (Acta Croatica), *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*, vol. VI, Zagreb 1898, 74, god. 1309: "meju patanata dvornik" tj. među je sporazumno utvrdio dvornik.

¹⁵ Podrobnije npr. u L. Margetić, "Creske općine u svjetlu isprave od 5. listopada 1283. i pitanje kontinuiteta dalmatinskih gradskih općina", *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 7, Zagreb 1975, 5-80, osobito 22-33.

¹⁶ Klen, n. d. (bilj. 4), 159-160.

2) općinske

- a) štivra "po milosti gospodina"
- b) 1 marka (umjesto 1 svinje, 1 libre voska i 1 mjerice papra)
- c) 1 govedo ili 0,5 marke
- d) 3 jareta ili ovce.

Ako se te obveze uspoređi s oko 100 godina kasnijim obvezama po zagrebačkom rukopisu Mošćeničkog zakona, lako se vidi da su razlike velike. Osobito je važno istaknuti, da je pojedinačnu obvezu od 2 starića zobi zamijenila općinska obveza davanja 32 stara zobi. Za pravog je povjesnika to dobar dokaz pretvaranja individualne u kolektivnu obvezu. Ali, iz ovog se podatka može nešto izvući. Naime, kako je starić iznosio u Mošćenicama oko 13 litara,¹⁷ onda je individualna obveza pojedinog kmeta bila 26 litara. Ona je zamijenjena skupnom općinskom obvezom od 32 stara. Veličina stara bila je oko 83 libre¹⁸, pa 32 stara čine 2656 litara skupne općinske obveze. Da je feudalac ubirao izravno od individualnih obveznika dobio bi mnogo više,¹⁹ ali mu to, kao što smo upravo pokazali, nije bilo u interesu. Ukratko, i iz samog popisa obveza iz 1400. god. lijepo se vidi kako su se obveze neprimjetno, ali korak po korak mijenjale, i to iz naturalnih u novčane. Nekadašnja naturalna obveza od jedne svinje, jedne libre voska i mjerice papra već se pretvorila u novčanu obvezu od jedne marke, obveza davanja goveda još postoji, ali već se dopušta njezina zamjena za polovicu marke, dok se obveza davanja tri komada mlade sitne stoke još nije počela pretvarati u novčanu.

Smjer razvoja podavanja je jasan i nedvojen: podavanja se malo pomalo pretvaraju iz naturalnih u novčana i iz individualnih u općinska.

Još treba riješiti pitanja odnosa riječkoga i zagrebačkog rukopisa. Koji je raniji, a koji kasniji? A priori je sigurno bar to, da su oba rukopisa pisana za vrijeme Isusovačkog kolegija u Rijeci kao feudalca. Zagrebački rukopis ima naslovnu godinu 1637, dakle to je godina post quem, a za drugi rukopis znamo da je pisan početkom XVIII. stoljeća.²⁰ Zagrebački je rukopis po svom općem aspektu pisan nešto starijom latinicom,²¹ premda treba uzeti u obzir da pisar riječkog rukopisa ima ispisaniji, ljepši i vještiji rukopis.²²

---

¹⁷ Z. Herkov, O istarskim šupljim mjerama, *Jadranski zbornik*, X, Pula-Rijeka 1978, 385. U Kršanu je starić iznosio okruglo 12 litara, u Labinu nešto manje od 14 litara.

¹⁸ Z. Herkov, n. d., 379.

¹⁹ Usp. broj obveznika na desetinu u: D. Klen, "Urbar Mošćenica iz 1622. godine", *Liburnijske teme*, I, Opatija 1974, 119-127 (osobito 120 i 122).

²⁰ Šepić, n. d., 240.

²¹ Vidi npr. razliku u slovima *e, p, r*.

²² Osobito vidljivo kod slova *ℓ, z*.

Zašto zagrebački rukopis nema neke važne dijelove osnovnog teksta, dok riječki rukopis ima s jedne strane opširniji osnovni tekst, ali ne sadrži nijednu od brojnih i opsežnih dopuna osnovnog teksta?

Ova naoko nespojiva činjenica daje se objasniti ovako: zagrebački je rukopis pisan ili 1637. god. ili nešto kasnije. Glavni je cilj tog prijepisa utvrditi obveze kmetova prema feudalcu, u prvom redu kmetska podavanja. On je napisan sa stajališta feudalnog gospodara, tj. Isusovačkog kolegija. Zbog toga taj prijepis nije zainteresiran za odredbe upisane u Mošćenički zakon nakon pisanja osnovnog teksta iz 1501. godine, jer se one uglavnom odnose na unutarnje stvari Mošćeničke općine, ponajviše na sankcije za razna kažnjiva djela te na poneka imovinskoppravna i postupovna pitanja.

Obveze općinara prema feudalnom gospodaru utvrđene u osnovnom tekstu prema zagrebačkom rukopisu bitno su izmijenjene presudom vlade Unutarne Austrije od 19. listopada 1661. god. koja se odnosila na Kastav, ali i na Mošćenice: "Komun mošćenicki ima se regulat i služit va sveh oveh punteh, ki bi jih pristali".²³ Tom presudom izričito je potvrđen prethodni dogovor općina Kastva, Veprinca i Mošćenica, da će te općine uplaćivati svake godine 450 rajnskih florena na ime obveze prema nadređenoj vlasti, i to:

Kastav	200 florena	=	1050 libara	=	131 marka
Veprinac	125 "	=	656,25 "	=	82 "
Mošćenice	125 "	=	656,25 "	=	82 "
	450 "	=	1462,50 "	=	195 "

Ta je obveza zamijenila sve redovne i izvanredne poreze tih triju općina prema državi.

Kako su od 1661. god. prestale važiti odredbe o kmetskim obvezama i kako su zamijenjene paušalnim iznosom od 125 rajnskih florena, to su samim time prestale i obveze feudalca na protučinidbe, pa je zato trebalo i njih brisati. To se odnosi u prvom redu na plaćanje 8 močeniga za ogrjevno drvo i 2 libre za sijeno.

Što se pak tiče naknade za ulovljene vukove, ona je najvjerojatnije brisana kao suvišna. U presudi od 1661. god. već je riječ samo o lovu zečeva. Općinari smiju postavljati mreže za lovljenje zečeva, ali ne smiju ići u lov na njih.²⁴

Do bitne promjene došlo je i kod sudovanja. Prema osnovnom tekstu Mošćeničkog zakona po zagrebačkom rukopisu, feudalni je gospodar morao

²³ Šepić, n. d., 266; Milović, n. d., 139.

²⁴ Šepić na istom mj.; Milović na i. mj.

doći u Mošćenice tri puta godišnje, a općinari su mu morali dati tom prilikom po jedan obrok. Prema presudi iz 1661. god. gradski je sud sudio u civilnim i manjim kaznenim predmetima s time, da je kapetan kao predstavnik feudalnog gospodara mogao prisustvovati "ma prez plaći",²⁵ kako to stoji za suđenje u Kastvu, što se, kao što znamo, po odredbi 20 shodno primjenjuje i u Mošćenicama. Žalba ide pred kapetana²⁶ - dakle on ne dolazi u Mošćenice, već stranke dolaze k njemu. Zbog toga je razumljivo da je i odredba o tome da je "dužan gospodin činit na tri pravde na leta" također brisana u riječkom rukopisu. Kada je početkom XVIII. stoljeća Antun Lazarić prepisivao za potrebe mošćeničke općine cjelokupni Mošćenički zakon, on nije prepisao one dijelove osnovnog teksta iz 1501. godine, koji su presudom iz 1661. god. prestali važiti. Najvjerojatnije su ti dijelovi i inače već bili precrtani u tekstu iz kojeg je Lazarić prepisivao (kao što se to često i drugdje radilo).

Dakle, zagrebački tekst je pisan za potrebe Isusovačkog kolegija u Rijeci, a riječki tekst za potrebe Mošćeničke općine. Zbog toga je prvi rukopis obuhvatio samo ono što je za Isusovački kolegij bilo od interesa, tj. samo osnovni tekst i to u onom opsegu u kojem je u to vrijeme bio na snazi, a drugi je rukopis, dakako, prepisao samo onaj osnovni tekst koji je u njegovo vrijeme bio na snazi. Drugim riječima, dosad poznati tekst Mošćeničkog zakona u svome najstarijem dijelu ne daje potpunu sliku društvenih i pravnih odnosa početkom XVI. stoljeća.

5. Još nekoliko napomena.

1) Riječi "kada prime oblast" (Šepić, n. d., str. 246, redak 6 odozgo) koje u riječkom rukopisu nisu čitljive, popunio je Šepić prema Volčićevu prijepisu ("kada prime") i vlastitim prijedlogom ("oblast"). Zagrebački rukopis potvrđuje Volčićevo čitanje, ali umjesto Šepićeve konjektуре ima "pošeš", kako je nesumnjivo stajalo i u riječkom rukopisu. Uostalom, "prijetak pošeša" nalazi se i pri kraju dijela zagrebačkog rukopisa koji je sastavljen 1627. god. (Šepić, n. d., str. 253, redak 24 odozgo).

2) Na početku nabiranja prava i obveza kmetova riječki rukopis, govoreći o pravu kmetova da slobodno raspolažu svojom imovinom, određuje: "a to moremo učinit prez nijednoga straha i srama naše gospode" (Šepić, n. d., str. 246, redak 12-13 odozgo = Milović, n. d., str 117, redak 8-9 odozgo). "Straha i srama" je doista čudno, ali ne bismo se usudili predložiti izmjenu kad

---

²⁵ Šepić, n. d., 264 ; Milović, n.d., 136.

²⁶ Šepić, n. d., 266; Milović, n. d., 139.

zagrebački rukopis ne bi ponudio bolji i očito ispravniji tekst "a to moremo učinit prez niednoga znan'ja od naše gospode". Drugim riječima, o otuđivanju npr. zemljišta vlasnik ne mora čak ni obavijestiti feudalnog gospodara. To se pravnom sustavu u kojem kmet ima samo *dominium utile*, a feudalni gospodar *dominium directum* nikako ne razumije samo po sebi. Ako je kmet zakupnik, pa makar i stvarnopravni zakupnik, on ne može supstituirati na svoje mjesto drugoga zakupnika. To se postupno mijenjalo tako da je kmetovo stvarno pravo na zemljište postajalo sve jače i pri kraju tzv. feudalnog poretka imalo mnoge značajke pravnog vlasništva, a feudalčevo se pravo zadržalo tek u vrlo ograničenom vidu, negdje npr. pravom na prvokup, drugdje na drugi način, a često se pretvorilo u puko pravo na određena podavanja. U Pulskom statutu ono se izdvojilo u posebno "vlasničko" pravo na podavanja (*dominus dationis!*) s nekog zemljišta.²⁷ U Mošćenicama je početkom XVI. stoljeća, u vrijeme pisanja osnovnog teksta Mošćeničkog zakona, kmet već imao puno vlasničko pravo nad zemljištem, uz jedino ograničenje raznim podavanjima prema feudalnom gospodaru, koje ima značajke stvarnog tereta.

3) U riječkom rukopisu postoji i ova rečenica: "Jošće smo dužni nosit listi gosposki, a to od ... Cesarova vesel'ja i kopi žgat kako ... Mošćenic i Veprinca". Milović, n. d. str. 118, ističe da prva lakuna iznosi 3 cm, a druga 6. Volčić je u prvu lakunu smjestio riječ "ili", a u drugu "Kastva", ali time lakuna nije popunjena. Zato je Šepić predložio za prvu lakunu "komuna ili od kapitana do", a za drugu "kmeti Kastva". Milović s pravom ističe da je Šepićev prijedlog preopširan "jer se ne čini mnogo vjerojatnim da je sve to moglo stati u tako malom prostoru". Milović je sklon popuniti tu prvu lakunu "communa", ali rečenica ispada neuvjerljivo: "nositi listove 'od komuna Cesarovega vesel'ja". Vjerojatno je Milović mislio na popunjavanje "communa do", ali i njegova i Šepićeva konjektura ima tu slabu točku što po njoj proizlazi kao da su općinari bili dužni nositi listove "od komuna", tj. od općine (vjerojatno u smislu grada Mošćenice) "do Cesarovega vesel'ja" kao da je Cesarovo veselje neko obližnje mjesto. Cesarovo veselje po Mažuraniću je "festum imperatoris, svečanost god cesarov."²⁸ Smatramo da se pod time treba smatrati ne samo carev rođendan, nego i ženidba careva sina ili udaja careve kćeri, tj. u širem smislu svaki događaj koji bi trebao biti sretan i važan ne samo za cara, nego i za sve stanovnike carstva (barem prema mišljenju vlasti). Ako je riječ o događaju, onda i prva riječ mora označavati neki događaj, jer se u protivnome ne može doći do prihvatljivog smisla. I doista,

²⁷ Vidi o tome L. Margetić, "Hreljinski urbar iz 1700. godine", *VHARP* XXI, 1977, 200–204; isti, n. d. (bilj. 3), 126–130; isti, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo, Stvarna prava*, Zagreb, Rijeka, Čakovec, 1983, 28–29.

²⁸ *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, Zagreb 1902–1922, 1565.

u zagrebačkom rukopisu piše da su općinari dužni nositi pisma "o guere i o Cesarovem vesel'je", tj. za slučaj rata i sretnog događaja u carskoj obitelji. Dakle, ne "od ... do ...", nego "o ... o ..." u smislu događanja. Riječ "guera" u hrvatskom tekstu na prvi pogled smeta, ali u tekstu imamo i "pati", "balota", "intrada", "na preženti", "tištament", "inštrument", "pašt", a u riječkom rukopisu u daljnjem tekstu "gvardijani od bošak" itd. Uostalom, na jednom mjestu riječkog rukopisa (Šepić, n.d., str. 254; Milović, n.d., str. 126) piše "va vreme od gueri ili rata" pa je time poteškoća otklonjena.

Drugu se lakunu može nešto teže popuniti, ako se uzme u obzir Milovićeve napomena da je ona široka 6 cm i okolnost da riječki rukopis završava rečenicu s "Mošćenic i Veprinca", a zagrebački "Veprinac i Kastav". Lakuna od 6 cm prema riječkom rukopisu može sadržavati oko 28 mjesta za slova i praznine između riječi. Ako pretpostavimo da je u riječkom rukopisu pisalo ono isto što i u zagrebačkom, tj. "kako gie usanza" i ako dodamo u lakunu "Kastav" koji se nalazi i u zagrebačkom rukopisu, dobivamo popunjavanje lakune s "kako gie usanza Kastva" tj. s 24 slova mjesta, što je prilično zadovoljavajuće.

4) Šepić, n.d., str. 281 "balote razbit" tumači: "glasove pobrojati". Smatramo da tu sintagmu treba drukčije tumačiti, tj. "dati odlučujući glas" (ako su se glasovi podijelili). Rečenica glasi: "more (kancelar) razbit balote kada bi se složile od svetniki", tj. ako pri glasovanju dva prijedloga dobiju od vijećnika jednak broj glasova, glasa kancelar i po tome prijedlog za koji je glasao kancelar dobiva većinu. Sastavljač zakona mislio je talijanski (*dirimere*) i preveo to na hrvatski. Dirimirajući glas u današnjoj terminologiji hrvatskih pravnika znači to isto.

Objašnjenje zagrada:

- oble: razrješenje kratica i sl.
- uglate: dopuna teksta prema riječkom rukopisu (Šepić) ili vlastitom prijedlogu
- izlomljene: suvišan tekst.

II. ZAGREBAČKI RUKOPIS MOŠĆENIČKOG ZAKONA

<129>Va ime Božje i Devi Marie amen
leto gospodinovo 1637*

---

* Varijante se odnose na Šepićevo čitanje riječkog rukopisa, osim ako nije drukčije označeno, rkp. označava zagrebački rukopis Mošćeničkog zakona.

Ovo su knjige od zakona kaštela Mošćeníc, u²⁹ keh knjigah su pisani vsi³⁰ zakoni, ki su overševani od let 1510³¹ vse³² do sada, ki zakoni su³³ pohvaljeni i potverjeni od sve gospode ki behu do sada, kako oće³⁴ se³⁵ razumet po leteh, ke su pisane³⁶ ovde zdola, ki rečeni zakon³⁷ ne samo da³⁸ oće se pisat³⁹ oni ki su od starih kvaderni ispisani, ma jošće ono⁴⁰ ča imaju davat kmeti⁴¹ dohotki gospode i gospoda kmetom⁴² i ostali zakoni mej⁴³ kmeti, ki zakoni i⁴⁴ dohotki nisu⁴⁵ bili pisani Šva]⁴⁶ staroj kvaderne i za⁴⁷ mirneje živet kmeti z gospodum vaveki oće bit zapisano vse⁴⁸ ovde zdola pravo i verno kako se je overševalo pervo.⁴⁹ Pisano od mane⁵⁰ Staniše Negovetićem.⁵¹

Najpervo smo dužni Cesarovoj Svetloste učinit svaku čast i pošten’je i branit ga blagom⁵² i životom toliko ovde koliko na pokrajine i njegovem namestnikom⁵³ ki su i ki budu naša gospoda, dat njim i učinit njim vsaku⁵⁴ čast i pošten’je i obsluževat jih svakoj stvaru po zakone od mesta i je dužan vsaki⁵⁵ naš gospodin, kada prime pošes⁵⁶ od gospošćine videt naši zakoni od Mošćeníc⁵⁷ i priseć na nje, a mi njemu na vernost po zakone,⁵⁸ ako ne,

29 u] va

30 vsi] svi

31 1510] 1501

32 vse] sve

33 su] behu

34 oće] ote

35 se] om.

36 ke su pisane] upisaneh

37 ki rečeni zakon] Ovi zakon

38 da] om.

39 se pisat] uzderžat

40 ono] ovo i ono

41 davat kmeti] kmeti davat, to je

42 kmetom] kmeton

43 mej] meju

44 i] ni

45 nisu] nisu bili

46 va] rkp. om.

47 za] I zato za

48 vse] sve

49 pervo] om.; Milović peruo ouérsévallo

50 od mane] pod manum

51 Staniše Negovetićem] Stanislaom; rkp. Negovetićim

52 blagom] z blagom

53 namestnikom] (namest)nikom

54 dat ... vsaku] dat nj(ima desetinu i) učinit svaku

55 i obsluževat ... vsaki] i gl(edat opsluževat njih zapo)vedi va svakoj stvaru po zako(nu od mesta). Dužan je svaki

56 pošes] (oblast)

57 naši ... Mošćeníc] i razvidet (vsi zakoni Moš)ćenic

58 mi ... zakone] (mi njemu naš)e (pokazat) zakone

imamo⁵⁹ šuplikat pred Cesarovu Svetlost da pravi za⁶⁰ gospodu ka nas bude deržala va našeh zakoneh starih. Pervo⁶¹ smo slobodni mi kmeti naša blaga dat i⁶² darovat i prodat zač su vaveki tako i naši stareji delali i su vlastita blaga naša⁶³ a to možemo učinit prez nijednoga znan'ja od⁶⁴ naše gospode, od keh⁶⁵ zemalj imamo⁶⁶ davat vsaku desetu meru od vsake⁶⁷ sorti žit,⁶⁸ ča je od pšenice, od pirevice, od erži,⁶⁹ od ječmika,⁷⁰ od sirka, od ovsu, od ajdi, od prosa, od bara i od svake sorti sočiva é vsaku⁷¹ desetu meru od⁷² vina, vsakoga⁷³ desetoga janjca i kozlića,⁷⁴ svakoga⁷⁵ desetoga pšelca. I ki kmet bi se našal⁷⁶ da ne bi dal pravu desetinu od svakega toga⁷⁷ zgora imenovaneh plodi (zvan župana od leta) da mu se ima vzet⁷⁸ vse⁷⁹ ono ča je pustil doma,⁸⁰ a njemu⁸¹ desetinu povernut, a to se razume, ako je od pšenice, pšenice, ako je od vina, vina i tako od svake druge stvari i va⁸² klade bit od volje gospodi.⁸³ I jošće smo dužni dat zvan tega ovsu stari 32 vsako leto od pata; jošće smo dužni dat de[r]v⁸⁴ 8 paš⁸⁴ od pata vsako leto i pernest u grad; jošće smo dužni dat za štivru od živini, če su marki L 224; jošće smo dužni dat [za ubijenog vuka]⁸⁵ kožu od njega, a od medveda glavu. Jošće smo dužni dat 3 pašti na leto; jošće smo dužni pokositi i spravit seno od jedne senožeti i pernest u grad.⁸⁶

⁵⁹ ako ne, imamo] i ako ne bi uč(inil)

⁶⁰ pravi za pravi

⁶¹ Pervo] Najpervo

⁶² dat i] dat, uživat

⁶³ blaga naša] svoja blaga davali i prodavali

⁶⁴ znan'ja od] straha i srama

⁶⁵ od keh] A mi pak od teh

⁶⁶ imamo] smo dužni

⁶⁷ vsaku] svaku

⁶⁸ žit] žita

⁶⁹ erži] erži ili šegali

⁷⁰ ječmika] jačmika

⁷¹ vsaku] i svaku

⁷² od] ot

⁷³ svakoga] svakoga

⁷⁴ kozlića] rkp. kozličja (koslichia)

⁷⁵ svakoga] svakoga

⁷⁶ I ... našal] Ako ni se našal ki kmet

⁷⁷ od svakega toga] od svakeh teh

⁷⁸ vzet] zet

⁷⁹ vse] sve

⁸⁰ doma] doma od intradi

⁸¹ njemu] njimu

⁸² va] ta takov ima bit v

⁸³ gospodi] gosposke

⁸⁴ de[r]v] 8 paš] rkp. de (s neispisanim mjestom iza toga)

⁸⁵ [za ubijenog vuka] u rkp. neispisano mjesto

⁸⁶ I jošće ... grad] om. i umjesto toga: A župan samo je oblišan dat kvarter (kapitulu vina), Šepić 246. A supan samo gje oblišan dat quartes capitulu, Milović 117.

Jošće ki bi od kmet⁸⁷ gospodina posadil da mu čini pravdu, ale ga zval na razvod, ima mu dat l(ibar) 6⁸⁸ svaku voltu. Jošće smo dužni nosit listi gosposki o guere i o⁸⁹ Cesarovem vesel'je⁹⁰ i kopi žgat kako je užanca Veprinac i Kastav.⁹¹

Dužan je naš gospodin činit nam tri pravde na leto, za tri pašti ki mu dajemo i ima oznanit županu 3 dni pervo netja čini klicat; jošće ima nam dat 8 mučinegi na leto za osam paš derv. Jošće l(ibre) 2 za seno. Jošće za kožu od vuka l(ibar) 6 ki ga ubije.

Ovi zdola imenovani oficij postavlja puk po oblasti, ki oficij ti ne prekladaju za ih života, ako ne bi ga činili zvan zakona da bi zadovoljno za znet ih.⁹²

Sedeš ale balota za plovana⁹³ ki pak ima darovat⁹⁴ za likuf jedan spud vina puku i ta rečeni plovana ima stat za puk svaku stvaru,⁹⁵ kako je pravo,⁹⁶ i jošće⁹⁷ ima bit na prežente i pomoć balotat za novoga svetnika i rotit ga da ima pravo delat. Tolikajše ima *â a pisat svako leto i s kancelerom balote⁹⁸ od puka kada prekladaju na Posteljičinu⁹⁹ župana i sudca i komunščaka i satnika i na njim dat rotu¹⁰⁰ da imaju pravo delat, jošće ima¹⁰¹ bit na sakeh pašteh¹⁰² komunskih.*

Se balota za kancelera,¹⁰³ ki ima dat jedan spud vina za likuf puku, ki ima bit va sveh sveteh mej¹⁰⁴ starejemi i ima stat za komun pravično i branit ga za¹⁰⁵ komunsko i ima¹⁰⁶ povedat i naputit puka kada je skupa, ča se ima činit i ima¹⁰⁷ delat pravično svaku stvar i kada se čini novi svetnik, ima on s

87 od kmet] om.

88 6] šest, den 6

89 o guere i o] a to od (komuna ili) od kapitana do

90 Cesarovem vesel'je] Cesarovega vesel'ja

91 kako ... Kastav] kako (kmeti Kastva, Mošćenic i Veprinca)

92 Dužan je ... znet ih] om.

93 Sedeš ... plovana] Poštovani komun balota i dela plovana

94 darovat] dat

95 svaku stvaru] va svakoj stvari

96 pravo] bilo i pervo

97 jošće] još odviše

98 i s ... balote] z kancelarom balotane

99 kada ... Posteljičinu] na Posteljičinu, baloti, kada prikladaju

100 i ... rotu] kem da imaju skupa dat rotu

101 jošće ima] i ima

102 na ... pašteh] va sveteh i pašteh

103 kancelera] kancelara

104 mej] meju

105 branit za] branit

106 ima] da ima

107 i ima] ima

plovanom ga rotit¹⁰⁸ i more¹⁰⁹ razbit balote kada bi se složile od svetniki i ima¹¹⁰ tolikajše bit na svakeh komunskih pašteh i ostaleh¹¹¹ kako drugi¹¹² svetniki; ima tolikajše na Posteljčinu povedat puku kako je prošlo ono leto, ako je župan, ale sudac ale komunščak ale satnik delal ke stvari¹¹³ zvan zakona, neka puk se zna governat, i druge stvari ke bi potrebne za grad ale za goveran¹¹⁴ ima povedat; pak ima se¹¹⁵ balotat za župana i sudca i komunščaka¹¹⁶ i satnika. Ki kancelar ima¹¹⁷ pisat spored¹¹⁸ plovanom balote od puka¹¹⁹ i rotit jih na zakon. Dužan je kanceler, ale njegov namestnik¹²⁰ pisat tištamenti, inštrumenti,¹²¹ svedočen'ja,¹²² šentencije, apelacioni, od keh tištamenti svakeh mu¹²³ gre kada je¹²⁴ prošte libar 6; od svakega inštrumenta¹²⁵ šoldini 4, ki bi bili do dukat sto a veće¹²⁶ nego neh dukat¹²⁷ sto, mozi¹²⁸ vzeti¹²⁹ veće od soldini 4 po spodobščine. ŠA od vsake žaminacije]¹³⁰ ča je od svakoga svedoka šoldini 8, od svake¹³¹ šentencije, kada¹³² prošte šoldini 4, ke nisu od kriminala, a ke su od kriminala, libar 6. Ki se apela od šentencije, za zapisat apelacion šoldini 2¹³³.

108 ga rotit] rotit ga

109 more] ima

110 i ima] ima

111 ostaleh] ostaleh drugih

112 drugi] i ostali

113 stvari] stvari bi bile

114 goveran] guveran

115 ima povedat; pak ima se] to najpervo ima povedat puku pak se im

116 i sudca i komunščaka] suca, komunščaka

117 ki škanceler] ima] rkp. om. kanceler

118 spored] sporeda

119 od puka] od puka balotane

120 njegov namestnik] ale ki bude pod njim

121 inštrumenti] škriti

122 svedočen'ja] zveden'ja

123 svakeh mu] mu

124 je] jih

125 svakega inštrumenta] svakoga inštrumenta

126 a veće] ako bi bili veće

127 neh dukat sto] sto dukat

128 mozi] da mozi

129 vzeti] zet

130 ŠA od vsake žaminacije] u rkp. neispisano mjesto

131 svake] om.

132 kada] kada ju

133 za ... šoldini] i za apelacijom podpisat šoldini

Riasunto

**UN MANOSCRITTO INEDITO DELLA
"LEGGE DI MOSCHIENIZZA"**

L'autore pubblica il finora inedito manoscritto della "Legge di Moschienizza" collocato nel Hrvatski državni arhiv (Archivio statale croato, Zagabria) e che contiene solo il testo basilare della Legge, cioè quello del 1501. L'autore dimostra che questo manoscritto è più vecchio del c.d. manoscritto fiumano già pubblicato il quale omette alcuni brani. L'autore arriva alla conclusione che il manoscritto fiumano nel testo fondamentale dell'anno 1501. non offre un'immagine esatta della situazione sociale e giuridica in Moschienizza al principio del secolo XVI, bensì, proprio a causa della omissione di alcuni brani, della situazione creatasi dopo l'anno 1661, quando le relazioni tra la popolazione, il proprietario feudale, cioè il Collegio dei Gesuiti di Fiume e il governo austriaco di Graz subirono un cambiamento profondo.